

את שבעת המזבחות ערכתי וגו' (כג, ד)

פירש"י 'אמר לפניו אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות ואני ערכתי כנגד כולן, אברהם בנה ארבעה, ויצן שם מזבח לה' הנראה אליו, ויעקב משם ההרה וגו', ויאהל אברהם וגו', ואחד זהר המוריה וכו'.

הגר"ר שמחה זעליג ז"ל סיפר, דשנה אחת בערב פסח כשהיה מרן ז"ל כבן ג' שנים ומחצה שאלו מרן הגר"ח ז"ל כמה מזבחות בנה אברהם אבינו, והשיב לו ע"פ דברי רש"י הנ"ל דכתב דאברהם בנה ארבעה מזבחות. ואמר מרן הגר"ח ז"ל למרן ז"ל שבעוד זמן מועט יגיע לכאן רבי שמחה זעליג, וכשיבוא תאמר לו כך שאלני אבי וכן עניתי לו, וכך הוה שמיד נכנס רבי שמחה זעליג לבית מרן הגר"ח ז"ל ואמר לו מרן ז"ל את כל הנ"ל. וישבו אז בבית רבנים ותמיהו על פשר המחזה הזה, וביאר להם רבי שמחה זעליג את הענין, דכמה שנים קודם לכן החליט הגר"ח לא ליקח ג' מצות לסדר אלא ב' מצות כשיטת הרמב"ם (פ"ח מחמץ ומצה ה"ו) והגר"א (או"ח תעג, ד), ואז שאלו רבי שמחה זעליג שביטול מצות לשבת הגדול איחא (בסוף ד"ה אלקי הרוחות) 'וכד אכיל יחאה אחת משלש מצות וכו', ומבואר דנקט דבעינן ג' מצות, והרי מחצר פיוטים אלו הוא רבי יוסף טוב עלם שהיה רבו של רבינו גרשום שהיה רבו של רש"י שהיה רבן של ישראל,

שעי"ז באין לידי לשמה, וזהו ההיתר להתחיל לעסוק בתורה שלא לשמה כיון שזוהי הדרך להגיע לידי לשמה.

ובספר נפש החיים (שער ד פרק ג) נראה טפי, דמעיקרא דמילתא הלומד תורה שלא לשמה מכל עמלו אינו בכלל מצות תלמוד תורה, והחידוש בלעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, הוא שכיון שהלא לשמה הוא דרך להגיע ללימוד לשמה ממילא גם השלא לשמה בכלל המצוה הוא. וביאר הנפש החיים שהטעם לזה הוא מכיון שא"א להגיע ללימוד תורה לשמה באופן אחר, ולפיכך הותר הדבר בתורה שלא לשמה, והלימוד שלא לשמה דומה למי שצריך לעלות לעלייה שאינו יכול לעלות ללא קולם.

ולפי זה נראה דזוהי הראיה ממה שמצינו בקרבנותיו של בלק, דאע"ג שהעלם שלא לשמה זכה שיצא ממנו רות, ואנו רואין בזה שיש קיבול שכר אפילו על מצות שלא לשמה, ובע"כ שזהו מעשה מצוה דא"כ לא שייך ע"ז קיבול שכר, ונמצא דלא ילפינן מבלק שמחוך שלא לשמה בא בסופו של דבר ללשמה, אלא רק ילפינן ממנו שהעושה דבר שלא לשמה יש עליו שם מצוה.

ובעיקר דברי הגמ' הנ"ל ז"ע הלא בלק הקריב ע"מ לקלל את כלל ישראל, וזה דמי ללומד ע"מ לקנות דגרוע משלא לשמה, וז"ע.

וא"כ ראוי שלא לשנות ממנהגם אלא ליטול ג' מצות לסדר. וכל זה היה לפני כמה שנים, ועמה ראה מרן הגר"ח להוכיח דרש"י עצמו לא בכל מקום נקט כדברי רבי יוסף טוב עלם אף שהיה רב רבו של רש"י, שהרי רש"י עצמו כאן כתב שלא כדבריו, דביוצרות שם (בד"ה אין ערוך) כתב 'ולמה נתינת דמו על המשקוף ושתי המזוזות, שהן שלש מזוזות, במקום רואים אותם לחזות, וזכר שלש מזוזות של אב המון נרמזות', והיינו שנתנו הדם על המשקוף וז' המזוזות שהם ג' מזוזות זכר לג' מזוזות שעשה אברהם אבינו, ואין זה כשיטת רש"י בפרשת בלק הנ"ל דאברהם בנה ד' מזוזות, וחזינן דהוא עצמו לא אול בשיטתיה, וזה מה שרצה הגר"ח ז"ל להעירו מדברי רש"י בפרשת בלק.

ובגוף הקושיא אמאי הזכיר הפייטן ג' מזוזות דאברהם אבינו והרי ד' מזוזות בנה אברהם כמש"כ רש"י שם, יל"פ ע"פ דקדוק לשון הכתוב, דהנה בג' המזוזות הראשונים שבנה אברהם כתיב 'ויצן שם מזבח לה', כדכתיב בפרשת לך לך (יב, ז) 'וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויצן שם מזבח לה' וגו', וכן שם (יב, ח) 'ויצן שם מזבח לה' וגו', וכן שם (יג, יח) 'ויצן שם מזבח לה' וגו', אמנם בפעם הד' במזבח דהר המוריה כתיב (שם כב, ט) 'ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלקים ויצן שם אברהם את המזבח וגו', וז"כ הלשון 'את המזבח'. ויל"פ דשינוי

הלשון הוא משום דבג' המזוזות הראשונים אברהם בנאן מתחילה ועל כן כתיב ויצן מזבח, אבל בהר המוריה היה כבר מזבח קודם לכן, כמו שכתב הרמב"ם (פ"ב בית הבחירה ה"ב) 'ומסורת ציד הכל שהמקום שבנה בו דוד ושלמה המזבח בגורן ארונה הוא המקום שבנה בו אברהם המזבח ועקד עליו יצחק, והוא המקום שבנה בו נח כשיצא מן המיצה, והוא המזבח שהקריב עליו קין והבל, ובו הקריב אדם הראשון קרבן כשנברא וכו', הרי שכבר היה מזבח במקום זה ורק דאברהם חידשו להקריב בו שוב, וכן מבואר בתרגום יונתן (שם) 'ובנה חמון אברהם ית מדבחה דבנה אדם ואיתפכר במוי דטובענא, ותב נח ובנייה ואיתפכר בדרא דפלגותא', וכן מפורש בילקוט שמעוני (רמז ק"א) על הפסוק שם 'מזבח אין כתיב כאן אלא את המזבח, המזבח שהקריבו בו קין והבל, הוא המזבח שהקריבו בו נח ובניו וכו'. ולפ"ז י"ל דהפייטן מנה רק את ג' המזוזות שעשה אברהם אבינו מעצמו ולא מנה מזבח זה שכבר היה מתחילה והוא רק חידשו להקריב בו [וע"ש בהמשך הפייט דמנה מקומות המזוזות ולא הזכיר הר המוריה], משא"כ דברי רש"י בפרשת בלק דאירי בענין בלק שציקש לעשות ז' מזוזות להקריב עליהם כנגד המזוזות שהקריבו עליהם האבות, הולרך לעשות ד' מזוזות כנגד ד' מזוזות שהקריב עליהם אברהם כיון שסו"ס הקריב אברהם ד' מזוזות.